

Maciej Muskała
UAM w Poznaniu

POZASĄDOWE FORMY REAKCJI NA ZACHOWANIA DEWIACYJNE DZIECI I MŁODZIEŻY W ANGLII I WALII¹

Abstract: Antisocial behaviors are displayed more often by children and young people nowadays. This situation must lead to modification of current proceedings. One tire may be seen in prevention and early intervention undertaken not by the criminal justice system but the local authorities. Giving the example of England and Wales system, the author puts forward the whole range of diversion which may be applied in case of juvenile violating the normative order.

Key words: juvenile, youth, deviant behavior, diversion, ani-social behaviour

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku to zasadnicza zmiana paradygmatu w traktowaniu nieletnich naruszających porządek normatywny w Anglii. Zmiana struktury, obniżenie wieku osób dokonujących czynów zabronionych i wzrost przestępczości nieletnich² z jednej strony, z drugiej liczne raporty rządowe i pokontrolne³ w sposób jednoznaczny unaocznili nieskuteczność dotychczas funkcjonującego systemu. Uwagi dotyczyły w zasadzie każdego z

¹ Niniejsze opracowanie jest fragmentem artykułu dotyczącego systemu oddziaływań wobec nieletnich w Anglii i Walii, który niebawem ukarze się w przygotowywanej monografii.

² W tym kilka spektakularnych, jak choćby zabójstwo dwulatka przez dwóch dziesięciolatków, które uważa się wręcz za bezpośredni katalizator reform. Szerzej na temat także politycznych uwarunkowań reformy zobacz: Graham J., Colleen M., *Beyond Welfare Versus Justice: Juvenile Justice in England and Wales* [w:], *International Handbook of Juvenile Justice*, (Eds.), Junger-Tas J., Decker, S. H., Springer 2006, s. 65 i nast.

³ Audit Commission: *Misspent Youth, Young People and Crime* z 1996 roku, *Misspent Youth: the challenge for youth justice* z 1998 roku – dostępne na stronie <http://www.audit-commission.gov.uk> czy rządowy raport *No More Excuses – a New Approach to Tackling Crime In England and Wales* z 1997 – dostępny na stronie <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/jou-no-more-excuses?view=Html>

jego elementów m.in: nieracjonalnego wydawania środków finansowych, czasu trwania postępowania, ignorowania praw pokrzywdzonego czy też braku współpracy pomiędzy instytucjami odpowiedzialnymi za opiekę i nadzór nad nieletnim.

Nowe podejście, które leży u podstaw zreformowanego systemu odwołuje się do koncepcji *restitution, responsibility, reintegration*⁴. W myśl *No More Excuses – a New Approach to Tackling Crime In England and Wales*⁵ – białej księgi rządowego programu reform systemu postępowania z nieletnimi, reforma ma na celu:

1. przejrzystość, jasność strategii zapobiegania przestępczości oraz recydywy (rozdziały 2 i 3)
2. wzmocnienie odpowiedzialności nieletnich i ich rodziców za zachowania przestępcze (rozdział 4)
3. zapewnienie wcześniejszych i bardziej skutecznych interwencji, w przypadku nieletnich pierwszy raz popełniających przestępstwo (rozdziały 5 i 6)
4. szybsze, bardziej efektywne procedury postępowania - od aresztowania do wyroku (rozdział 7)
5. rozwój partnerstwa pomiędzy wszystkimi instytucjami zajmującymi się sprawami nieletnich (rozdział 8).

W duchu powyższych założeń i postulatów został przyjęty w połowie 1998 roku podstawowy, choć nie jedyny akt prawny regulujący problematykę zapobiegania i zwalczania przestępczości nieletnich – *Crime and Disorder Act* [Ustawa o Przestępczości i Wykroczeniach]. Obok niej istnieje szereg innych regulacji odwołujących się do zaproponowanych koncepcji, które uzupełniają i modyfikują kwestię funkcjonowania systemu profilaktyki i resocjalizacji nieletnich⁶. Kolejny „milowy” krok w modernizacji systemu oddziaływań wobec nieletnich został podjęty w dziesiątą rocznicę rozpoczęcia reformy. W 2008 roku ogłoszono *Youth Crime Action Plan* na nowo formułując główne założenia polityki zwalczania przestępczości wśród młodzieży. Rząd zobowiązał się w nim do ochrony i egzekwowania sprawiedliwości społecznej formułując następujące cele działania)

- zmniejszenie liczby młodocianych przestępców wchodzących w kontakt z wymiarem sprawiedliwości poprzez prewencję przestępczości wśród nieletnich

⁴ Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*, Oficyna a Wolters Kluwer business 2007, s. 227

⁵ Zob. przypis 3.

⁶ Można tu wymienić: *Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999*, *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000* zaktualizowana przez *Criminal Justice Act 2003*, *Children and Young Persons Act 2001* wraz ze zmianami z 2008, *Criminal Justice and Court Services Act 2000*, *Criminal Justice and Police Act 2001* czy wreszcie *Anti-social Behaviour Act 2003*. Wszystkie akty prawne na podstawie <http://www.opsi.gov.uk/>

- zmniejszenie recydywy wśród nieletnich
- budowanie zaufania społecznego, wspieranie ofiar (przestępstw) oraz chronienie/ochrona dzieci i młodzieży
- Zagwarantowanie młodocianym będących pod opieką systemu sprawiedliwości pięciu najważniejszych dla dzieci kwestii (ang. five every child matters outcome): zdrowia, bezpieczeństwa, aktywności i osiągnięć, pozytywnego wpływu i zapewnienie dobrobytu (ekonomicznego dobrostanu)⁷

Nadrzędnym punktem tego planu uznano założenie, że czynniki, które przyczyniają się do osiągania słabych wyników przez młodzież przyczyniają się również do występowania zachowań przestępczych. Wymiernym efektem realizacji przedstawionych w *Youth Crime Action Plan 2008* założeń, było przyjęcie *Criminal Justice and Immigration Act 2008*, który to w myśl przyjętych założeń m.in. na nowo porządkuje środki jakimi dysponuje sąd, wprowadzając *Youth rehabilitation order* YRO, który to środek ma dać mu większą możliwość indywidualizacji oddziaływań. A poprzez położenie silnych akcentów na działalność profilaktyczną i to nie tylko w sytuacji kiedy objawy niedostosowania już się pojawiają, stanowi podstawę zintegrowanych działań zapobiegawczych. Szczegółowa analiza rozwoju systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich została przedstawiona w rozlicznych opracowaniach⁸. Celem niniejszego opracowania jest tylko próba przedstawienia obecnych ram i procedur pozasądowego postępowania z dziećmi i młodzieżą przejawiającymi zachowania dewiacyjne.

System instytucji, które tworzą wymiar sprawiedliwości dla nieletnich w Anglii i Walii jest silnie rozbudowany. Bo obok tak tradycyjnych i występujących w innych krajach odrębnych sądów, policji czy instytucji opieki nad dziećmi i młodzieżą spotykamy instytucje specyficzne tylko dla tego systemu.

Nadrzędnym organem koordynującym funkcjonowanie całego systemu został powołana na mocy *Crime and Disorder Act* z 1998 roku *Youth Justice Board* – Rada do spraw Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Nieletnich. Główne funkcje jakie ona ma spełniać, a które zostały określone w paragrafie 41 wspomnianej ustawy, to monitorowanie funkcjonowania całego systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich oraz doradzanie Sekretarzowi Stanu poprzez opracowanie celów, standardów i koncepcji systemu

⁷ HM Government, *Youth Crime Action Plan 2008*, s. 9

⁸ Zob. m.in. Morgan, R., Newburn, T., *Youth justice*, [W:] *The Oxford Handbook of Criminology*, red. Maguire M., Morgan R., Reiner R., Oxford 2007, s. 292 – 321; Bottoms, A., Dignan, J., *Youth justice in Great Britain*, [w:] *Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives*, red. Tonry M., Doob A., London 2004, s. 21 – 183.

profilaktyki i resocjalizacji nieletnich. Rada składa się z 10 – 12 członków mianowanych przez Sekretarza Stanu, spośród osób, które jego zdaniem mają odpowiednie doświadczenie i wiedzę na temat wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Wygląda jednak na to, że ową nadrzędną rolę Rada do spraw Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Nieletnich będzie pełniła jeszcze tylko do kwietnia 2012 roku. Rządowe propozycje modernizacji systemu oddziaływań wobec nieletnich przewidują zniesienie *Youth Justice Bard* jako odrębnego i niezależnego ciała i powołanie w jej miejsce funkcjonującego w ramach ministerstwa sprawiedliwości, a zatem podległego bezpośrednio ministrowi, *Youth Justice Division*, który to wydział przejąłby najważniejsze funkcje likwidowanej Rady.

Jednak jak podkreślają rozliczne opracowania najważniejszym punktem reformy systemu, a zatem i najważniejszą instytucją, było powołanie *Youth Offending Teams* – Zespołów do spraw Zapobiegania Przeszpeczości (YOT). Mają one charakter bardzo lokalny, aktualnie istnieje ich w sumie 156⁹, po jednym dla każdego górnego poziomu władzy lokalnej w Anglii i Walii. W skład zespołu z mocy ustawy winni wejść: pracownik socjalny, systemu oświaty, policji, biura kuratora i służby zdrowia, ale lokalności nadaje im możliwość włączenie także osób z innych występujących na danym terytorium instytucji zajmujących się problematyką dzieci i młodzieży¹⁰. „Taki skład zespołu, w którym pracują specjaliści różnych branż i zawodów pozwala w najlepszy sposób dobierać odpowiednie programy dla nieletnich i odpowiadać na ich aktualne potrzeby. Niezwykle ważne jest ta różnorodność i włączenie w pracę YOT ludzi różnych specjalności i należących do różnych instytucji. Powoduje ona, że odpowiedzialność za nieletnich i programy dla nich realizowane spoczywają na wielu urzędach. Dodatkowym atutem jest skoordynowanie ich działań, prowadzone w ramach YOT”¹¹. To przed Zespołami do spraw Zapobiegania Przeszpeczości stoi główny ciężar działań związanych z zapobieganiem i zwalczaniem przeszpeczości ale i innych objawów niedostosowania społecznego na swoim terenie. Szczegółowe zadania jakie zostały postawione przed YOT określa paragraf 38 *Crime and Disorder Act*, a przede wszystkim *The National Standards for Youth Justice* – Krajowe Standardy Wymiaru Sprawiedliwości dla

⁹ Dictionary of Probation and Offender Management, red. Canton, R. and Hancock, D., Willan Publishing 2007, s.333

¹⁰ Osoby te są zatrudnione przez jednostki macierzyste i jedynie oddelegowane do pracy w danym YOT. Jest to ich jedyna aktywność zawodowa, a nie dopełnienie sprawowanych już obowiązków. Takie oddelegowanie może trwać od 3 do 5 lat – za: Klaus W., Reforma wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Wielkiej Brytanii, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2004, nr 44-45, s. 170

¹¹ Klaus W., Reforma wymiaru..., s. 170

Nieletnich¹². A są one bardzo szerokie, od działań profilaktycznych wobec dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym zaczynając, poprzez diagnozowanie ryzyka¹³ i tworzenie planów oddziaływań, współdziałanie w realizacji wielu sankcji określonych przez sąd czy policję, aż po udział w wykonywaniu kar izolacyjnych¹⁴. W przypadku policji współdziałanie dotyczy głównie sytuacji zastosowania wobec niego ostatecznego ostrzeżenia (*warning*), sąd zaś w większości spraw czy to obligatoryjnie czy fakultatywnie oddaje nieletniego do dyspozycji YOT, a w zasadzie jego agend, o czym poniżej.

Jak nietrudno zauważyć tak nieliczny zespół, jak to zostało określone powyżej, z całą pewnością miałyby zasadnicze trudności w realizacji tak dużego zakresu działań. Dlatego też do bezpośredniej pracy z nieletnimi powoływane są w ramach YOT *Youth Offender Panels* – Panele do spraw Nieletnich Przeszypców (YOP), których działania Zespół tylko koordynuje.

Jeśli nieletni naruszy normy prawne, a sprawa nie zostanie rozstrzygnięta w ramach kompetencji policji, trafia ona do sądu. Jednak w większości przypadków sąd oddaje nieletniego do dyspozycji Zespołów do spraw Zapobiegania Przeszypczości czyli w praktyce Panelu do spraw Nieletnich Przeszypców. Taki stan rzeczy wynika nie tyle z dobrej woli sądu lecz litery prawa. *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000* [Ustawa o Kompetencjach Sądów Karnych] w paragrafie 17 pkt 1 nakłada obowiązek przekazania sprawy w sytuacji gdy sprawca przesyypstwa:

- przyznał się do winy
- nigdy nie został skazany przez sąd

¹² Dostępne na stronie

<http://www.yjb.gov.uk/publications/Resources/Downloads/NatStandYJS2004.pdf>

¹³ Termin “ryzykowny” może mieć wiele znaczeń w zależności od sytuacji i kontekstu w którym został użyty. Dla celów *Case Management Guidance, Youth Justice: The Scaled Approach, and National Standards for Youth Justice Services*, wykorzystywane są następujące znaczenia:

1) *likelihood of reoffending* - prawdopodobieństwo recydywy – opisuje, określone najczęściej za pomocą systemu ASSET prawdopodobieństwo z jakim dziecko lub młody człowiek popełni w przyszłości przesyypstwo.

2) *risk of serious harm to others* ryzyko wyrządzenia krzywdy innym lub ryzyka poważnego uszkodzenia *risk of serious harm* – termin ten odnosi się do dziecka lub młodej osoby, które zostało ocenione jako mające największe prawdopodobieństwo przejawiania zachowań fizycznie lub psychicznie krzywdzących innych

3) *vulnerability* - podatność - opisuje stopień ryzyka w jakim młody człowiek może zostać skrzywdzony, albo poprzez swoje własne zachowanie albo po przez zachowania lub ich brak ze strony innych.

(Case Management Guidance 2010, s. 14)

¹⁴ Szerzej na temat funkcjonowania YOT i jego relacji z innymi instytucjami tworzącymi system profilaktyki i resocjalizacji zob. m.in: Newburn T., ... [et al.], *The introduction of referral orders into the youth justice system*, London 2002; Souhami A., *Transforming Youth Justice: Occupational Identity and Cultural Change*, Willan Publishing 2007

- nigdy nie został zobowiązany przez postępowanie karne w Anglii, Walii lub Irlandii Północnej do przestrzegania porządku lub poprawnego zachowywania się oraz rozszerzając, tym razem już tylko fakultatywnie tę możliwość w paragrafie 17 pkt 2 o dalsze okoliczności. Zatem YOP jawi się, ze względu na ilość rozpatrywanych spraw, jako podstawowa instytucja systemu zapobiegania i zwalczania przestępczości. Jego skład tworzą dwaj przedstawiciele społeczności lokalnej, ich dobór ma odzwierciedlać strukturę społeczną, etniczną etc, baczna uwaga przykładą się także do różnorodności płciowej panelu. Obok nich do YOP powoływany jest jeden przedstawiciel YOT oraz sprawca (obecność rodziców czy opiekunów prawnych jest możliwa, a w niektórych przypadkach wymagana), ofiara i jej pełnomocnik¹⁵. Celem Panelu jest dostarczenie forum dla wszystkich zainteresowanych stron do rozmowy na temat przyczyn, okoliczności i konsekwencji nagannego zachowania nieletniego. Finalnie zaś, porozumienie w sprawie planu działań obejmującego zadośćuczynienie (może ono obejmować pracę na rzecz społeczności lokalnej bądź pokrzywdzonego, zapłatę odszkodowania, pisemne przeprosiny), program zajęć dla sprawcy mający na celu zmianę jego zachowania oraz nakazy i zakazy co do określonego zachowania czy też przebywania w określonych miejscach. Niniejszy kontrakt jest zawierany na okres od 3 miesięcy do jednego roku. W sytuacji kiedy sprawca nie stawia się na Panelu, nie podpisze porozumienia lub narusza czy niewykonuje jego treści sprawa wraca powrotem do sądu, który ma do dyspozycji w takiej sytuacji cały wachlarz środków od bezwarunkowego zwolnienia do kar izolacyjnych włącznie¹⁶.

Mimo szeregu korzyści wynikających choćby z wpisania się tego typu rozwiązań w nurt sprawiedliwości naprawczej¹⁷ funkcjonowanie YOP wywołuje w środowisku prawniczym liczne głosy krytyczne. „Trudno jest mówić o swobodzie podejmowania przez nieletniego decyzji i dobrowolnym zawieraniu przez niego kontraktu. Odrzucenie propozycji oznaczałoby dla niego powrót do sądu (...) W tej sytuacji zawarcie kontraktu ma charakter zbliżony do wymierzenia nieletniemu kary i powoduje ingerencję w sferę jego wolności bez odpowiednich gwarancji procesowych”¹⁸.

¹⁵ Zob. na temat składu Panelu Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000 paragraf 21-22; Newburn T., ... [et al.], The introduction..., s. 23-30 oraz krytycznie na temat rekrutacji Cundy M., Referral Order Officer Norfolk Youth Offending Team - tekst dostępny na <http://www.restorativejustice.org/10fulltext/cundy>

¹⁶ Stan na 30 lipca 2009, łącznie 19,704 osób było zarejestrowanych na różnych stanowiskach w YOT, z 521 nieobsadzonymi wakacjami. Liczby te zawierają wolontariuszy, pracowników pracujących na etatach o różnym wymiarze godzin, pracowników tymczasowych, nie są więc one miernikiem pracy pełnoetatowej. YOT różnią się pod względem wielkości, w niektórych pracuje mniej niż 20 pracowników a w innych ponad 500 - Youth Justice Board / Ministry of Justice, Youth Justice Statistics 2009/10 England and Wales, 2011, s. 46

¹⁷ Na temat sprawiedliwości naprawczej zob. Consedine J., Sprawiedliwość naprawcza. Przywracanie ładu społecznego, Warszawa 2004

¹⁸ Stańdo-Kawecka B., Prawo karne nieletnich..., s. 242-243.

Kolejną instytucją zajmującą niepoślednie miejsce w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich są sądy. I to zarówno sądy dla nieletnich, czy zwykłe sądy karne jak i sądy cywilne. Te ostatnie, wraz z władzami lokalnymi, posiadają kompetencje do stosowania rozbudowanego katalogu środków profilaktycznych wobec nieletnich zagrożonych przestępczością. Sprawy o popełnienie czynu zabronionego przez prawo karne rozpatrują *Youth Court* – Sądy dla Nieletnich¹⁹, będące z reguły wydziałami *Magistrate`s Court* – Sądów Pokoju.

Katalog środków jakim dysponuje system zapobiegania i zwalczania przestępczości w Anglii i Walii jest bardzo rozbudowany i złożony. Ponadto, o czym była mowa wielokrotnie, możliwość ich zastosowania rozłożona jest pomiędzy różne instytucje go tworzące.

W niniejszym opracowaniu, zgodnie ze sformułowaniem użytym w tytule, zostaną przedstawione tylko pozasądowe formy reakcji systemu na przejawy zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży. Jednakże prezentowane środki wykraczają daleko poza będące w dyspozycji policji *pre-court disposal*, omówione w dalszej części artykułu. W pierwszej kolejności przybliżone zostaną najważniejsze programy profilaktyczne kierowane do nieletnich zagrożonych niedostosowaniem społecznym jak i środki podejmowane przez instytucje środowiska lokalnego wobec tych, u których wystąpiły już pierwsze, wstępne objawy. Zatem jak z tego wynika omówiona „pozasądowość” stosowanych oddziaływań ma bardzo szeroki charakter.

Jak zauważono w cytowanych wcześniej raportach najlepszym i najbardziej opłacalnym²⁰ sposobem zmniejszenia liczby zachowań naruszających porządek normatywny jest ich zapobieganie i wczesna interwencja. Reforma zapoczątkowana w 1998 roku duży nacisk położyła na działania prewencyjne i stworzenie zintegrowanego systemu wsparcia, zwracając szczególną uwagę na główne czynniki ryzyka jakimi są: brak wykształcenia, słabość więzi rodzinnych czy nadużywanie środków odurzających. „Na mocy ustawy o przestępstwach i wykroczeniach z 1998 r. lokalne władze zostały zobowiązane do realizacji zaleceń Rady do spraw Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Nieletnich oraz do tworzenia Lokalnych Zespołów do Spraw Przestępczości Nieletnich (YOT). Jednocześnie ustawa ta przyznała lokalnym władzom istotne uprawnienia do wprowadzania na swoim terenie

¹⁹ Przed tymi sądami toczą się postępowania karne przeciwko tym, którzy są w wieku od 10 - 17 lat. Osoby poniżej 14 roku życia określane są jako "dzieci" (children) a osób w wieku 14 - 17 jako "młodzieży" (young people).

²⁰ Jak wykazano w *Youth justice 2004: A review of...*, s. 6 programy wczesnej interwencji mogą przynieść ponad 100 milionów funtów oszczędności środków publicznych rocznie

szczególnych środków, które zmierzają do zapobiegania przestępczości dzieci i młodzieży oraz zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa mieszkańców”²¹.

Istnieje wiele programów prowadzonych przez YOT, ale i przez władze lokalne czy organizacje trzeciego sektora, które są adresowane do nieletnich, którzy weszli już w konflikt z prawem bądź są nią zagrożeni. Trafić do nich można na wiele sposobów. Zazwyczaj kierują do niego YOT lub policja, ale mogą to też zrobić: szkoła, pracownik socjalny a nawet rodzice. Skierowanie do odpowiedniego programu wymaga dokonania diagnozy/oceny nieletniego, której dokonuje Zespół ds. Zapobiegania Przestępczości

Jako przykłady takich programów można wymienić: Youth Inclusion Programmes (YIP), Youth Inclusion and Support Panels (YISPs), Parenting interventions, Safer School Partnerships (SSP), Mentoring²².

Youth Inclusion Programmes (YIP) – mają na celu zmniejszenie przestępczości i innych zachowań aspołecznych. Adresowane i dostosowane są do potrzeb i możliwości dzieci i młodzieży w wieku 8 – 17 lat (w dwóch kategoriach wiekowych 8-13 i 14-17) z grup wysokiego ryzyka. Selekcji uczestników dokonuje szereg agend systemu w tym Zespoły do spraw Zapobiegania Przestępczości (YOT), policja, służby socjalne, szkoła. Program daje młodym ludziom sposobność konstruktywnego spędzenia czasu wolnego poprzez uczestnictwo w zajęciach sportowych, edukacyjnych czy artystycznych, a także możliwość uzyskania pomocy w nauce czy poradnictwa. Zajęcia odbywają się przez cały rok, bez przerw wakacyjnych i prowadzone są zarówno przez pracowników etatowych jak i wolontariuszy.

Youth Inclusion and Support Panels (YISPs) – ten zespół złożony z przedstawicieli różnych instytucji m.in. policji, szkoły, opieki społecznej, służby zdrowia jako główny cel swej pracy stawia sobie zapewnienie dzieciom (tym razem grupa docelowa jest węższa bo obejmuje tylko dzieci w wieku 8 – 13 z grup wysokiego ryzyka popełnienia przestępstwa czy innych aspołecznych zachowań zanim zostały one wprowadzone do systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich) i ich rodzinom poprzez wczesną interwencję, w

²¹ Stańdo-Kawecka B., Prawo karne..., s. 233.

²² Są to tylko przykładowe, najczęściej omawiane w literaturze programy, ale obok nich występuje szereg innych jak chociażby Splash Cymru, Sure Start, On Track, Connexions na ich temat zob. m.in. Graham J., Colleen M., Beyond Welfare Versus Justice..., s.69

oparciu o potrzeby i ocenę ryzyka jak najszybszego uzyskania dostępu do głównego nurtu usług publicznych²³.

Safer School Partnerships (SSP) – to program oparty na ścisłej współpracy szkoły i policji. Inspiracją do jego zaistnienia była próba podjęcia działań zaradczych związanych z wysokim poziomem przestępczości i zachowań aspołecznych w szkole i jej najbliższym otoczeniu. Z czasem jednak podstawy funkcjonowania SSP rozszerzyły się i dziś można by je określić jako dążenie do poprawy jakości życia i możliwości uczniów, ich rodzin i całej wspólnoty wokół szkoły. Policjant, który jest oddelegowany do pracy z daną szkołą, współpracuje z kadrą pedagogiczną i innymi lokalnymi instytucjami w celu: zmniejszenia przestępczości i zachowań aspołecznych w szkole i jej środowisku, zidentyfikowania czynników ryzyka powodujących wzrost zachowań dewiacyjnych, wsparcia zagrożonych uczniów, zdiagnozowania czynników i zmniejszenia zjawiska wiktyimizacji oraz stworzenia bezpiecznego środowiska dla całej społeczności szkolnej²⁴.

Mentoring – to program wsparcia młodych osób narażonych na ryzyko popełnienia przestępstwa. Realizowany jest przy pomocy wolontariuszy, których zadaniem jest motywowanie i wspieranie podopiecznych poprzez trwały związek z nim trwający dłuższy czas. Związek taki winien być zbudowany na zaufaniu i zobowiązaniu do zachowania poufności i równości między wolontariuszem a wychowankiem²⁵.

Adresatami programów mogą być również rodzice nieletnich zagrożonych zachowaniami dewiacyjnymi. Przykładem niech będzie *Parenting interventions* – który ma na celu zmniejszenie czynników ryzyka i wzmocnienie czynników ochronnych tkwiących w rodzinie. Obecność lub brak ich jest silnie związane z aspołecznymi zachowaniami dzieci i młodzieży. W ramach tego programu rodzice uzyskują indywidualnych porad, wsparcie wychowawcze jak i praktyczne zasady jak radzić sobie z zachowaniami, które narażają ich dziecko na ryzyko popełnienia czynów zabronionych. Uczestnictwo w programie ma charakter dobrowolny, jeśli jednak YOT uzna, że udział danej rodziny byłoby celowy a dobrowolność nie może być osiągnięta Zespół do spraw Zapobiegania Przestępczości wykorzystując swoje uprawnienia może przymusić ją do uczestnictwa.

²³ Więcej na temat YISPs zob: Walker J at all, Youth Inclusion and Support Panels: Preventing Crime and Antisocial Behaviour? Institute of Health and Society 2007

²⁴ Więcej na temat SSP zob: Bowles R., Reyes M. G., Pradiptyo R., Safer Schools Partnerships, Youth Justice Board for England and Wales 2005

²⁵ Widać dużo podobieństwo do amerykańskiego programu, realizowanego także w wielu ośrodkach w naszym kraju – Starszy Brat Starsza Siostra.

Kolejna grupa środków leży w mocy władz lokalnych²⁶ i sądów cywilnych i dotyczy sytuacji wystąpienia pierwszych symptomów demoralizacji²⁷.

Acceptable Behaviour Contract (ABC) – środek ten pozostaje w gestii władz lokalnych i YOT. Adresowany jest do dzieci i młodzieży, których społeczne zachowanie jest jeszcze na niskim poziomie. Taki nieletni wraz z rodzicami zobowiązuje się do przestrzegania zasad współżycia społecznego i podjęcia działań naprawczych mających na celu wyeliminowanie przyczyn tych uciążliwych dla społeczności lokalnej zachowań. Jeżeli nieletni narusza warunki zobowiązania władze lokalne mogą wystąpić do sądu cywilnego o wydanie postanowienia *Anti-Social Behaviour Order (ASBO)*.

Anti-Social Behaviour Order (ASBO) – przyczyny zastosowania tego środka, poza wymienioną wyżej sytuacją naruszenia zakazów ABC, zostały określone w art. 1 (1) *Crime and Disorder Act* i sprowadzają się do wystąpienia u osoby powyżej 10 r.ż. zachowań antyspołecznych (zob. przypis xx). Jeśli właściwy organ władzy lokalnej²⁸ dojdzie do wniosku, że nie ma innych sposobów powstrzymania nieletniego od tego typu zachowań, może skierować wniosek do sądu²⁹ o zastosowanie tego środka. „Wydając postanowienie sąd cywilny może zakazać nieletniemu opuszczania mieszkania w określonych godzinach, przebywania w określonych miejscach, utrzymywania kontaktów z określonymi osobami lub nałożyć na niego inne ograniczenia, jakie uzna za celowe dla powstrzymania go od kontynuowania takich zachowań”³⁰. Środek ten jak zatem widać, zwłaszcza w porównaniu z dotychczas zaprezentowanymi ma znamiona surowej sankcji, także ze względu na czas jego trwania. W art. 1 (7) ustawodawca określił tylko dolną granicę na poziomie 2 lat. Naruszenie

²⁶Paragraf 17 Children Act 1989 wskazuje na ogólny obowiązek wszystkich władz lokalnych „do zapewnienia bezpieczeństwa i promowania pomocy społecznej dla dzieci, które jej potrzebują”. Ustawowe podstawy prawne służb działających na rzecz dzieci w Anglii i Walii zawarte są w części 2 i 3 Children Act 2004. Children Act 1989 zakłada, że wszystkie władze lokalne działające na danym obszarze podejmą odpowiedzialne kroki skierowane na: zmniejszenie potrzeby stosowania postępowania karnego wobec dzieci, zachęcania dzieci aby nie popełniały przestępstw, i unikania potrzeby umieszczania dzieci w placówkach nadzorowanych

²⁷ Grupa tych środków dotyczy głównie, choć nie tylko i dlatego użyto w tekście zwrotu – symptomy demoralizacji, zachowań które są określane jako społeczne. Zaliczę się do nich każde zachowanie, które nie jest naruszeniem norm prawa karnego, ale stanowi bądź może stanowić uciążliwość czy zagrożenie dla członków społeczności lokalnej

²⁸ Wymienia się tutaj poza władzami samorządowymi i policją: British Transport Police, Registered Social Landlords, Housing Action Trusts

²⁹ O czym była mowa, na tym etapie nie jest to jeszcze sąd dla nieletnich a jedynie sąd cywilny np. Family Proceedings Court – postać sądu rodzinnego

³⁰ Stańdo-Kawecka B., Prawo karne..., s. 235

warunków ASBO nałożonych przez sąd stanowi przestępstwo i skutkować może grzywną bądź nawet umieszczeniem w instytucji izolacyjnej – art. 1 (10)³¹.

Individual Support Order (ISO) – stanowi swoiste uzupełnienie ASBO i ma za zadanie zapewnienie wsparcia nieletniemu w celu zapobieżenia ponownego pojawienia się zachowań antyspołecznych, które doprowadziły do orzeczenia wobec niego ASBO. Sąd, jeżeli uzna, że zapobiegnie to dalszym tego typu zachowaniom informuje YOT o potrzebie *Individual Support Order*, a ten opracowuje indywidualny program oddziaływań.

Local Child Curfew – jeżeli władze lokalne stwierdzą, że problemy z jakimi się borykają, a zwłaszcza te związane z aspołecznymi zachowaniami są związane z brakiem opieki nad dziećmi i młodzieżą mogą wprowadzić *Local Child Curfew*. To zakaz przebywania bez opieki w miejscach publicznych dzieci poniżej 10 r.ż.³², w godzinach od 21 do 6 rano. Nie ma on charakteru bezterminowego, art. 14 (1b) *Crime and Disorder Act* mówi, że można go zastosować na czas nie dłuższy niż 90 dni. *Local Child Curfew* ma być częścią zintegrowanej odpowiedzi na problemy występujące w społeczności lokalnej. Ważne jest zatem, by przy opracowywaniu tej propozycji systemu profilaktyki, lokalne organy brały pod uwagę jaki wpływ będzie miało ta instytucja nie tylko na obszarze szczególnie dotkniętym zagrożeniami, ale w całej społeczności. Wymaga to przedstawienia szczegółów dotyczących charakteru i skali problemu oraz przeprowadzenia szeroko zakrojonych konsultacji z mieszkańcami i instytucjami środowiska. Kiedy *Local Child Curfew* zostanie zatwierdzone przez Sekretarz Stanu, władze lokalne, po odpowiednim poinformowaniu społeczności lokalnej, mogą wprowadzać w życie swoje przepisy. Naruszenie zakazu może skutkować odprowadzeniem do domu przez policję, umieszczeniem w placówce opiekuńczej, a także jest jedną z przesłanek do orzeczenia *Child Safety Order*³³.

Child Safety Order – to środek wczesnej interwencji adresowany do dzieci poniżej 10 r.ż. W myśl art 11(3) *Crime and Disorder Act* sąd cywilny na wniosek władz lokalnych

³¹ Więcej na temat ASBO zob: A guide to anti-social behaviour orders – przewodnik dostępny na stronie - <http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/antisocialbehaviour/antisocialbehaviour55.pdf>

³² Aktów prawnych regulujących wszelkie aspekty funkcjonowania local child curfew jest wiele. W pierwszym rządzie będzie to Crime and Disorder Act z 1998 roku, ale także Criminal Justice and Police Act z 2001 i Anti-social Behaviour Act z 2003. Te kolejne regulacje rozszerzają zakres podmiotowy oddziaływania tej instytucji na wszystkich poniżej 16 r.ż.

³³ Szerzej na temat Local Child Curfew zob: Local Child Curfews: Full Guidance (The Crime and Disorder Act), wytyczne dostępne na stronie http://police.homeoffice.gov.uk/publications/operational_policing/local_child_curfews.pdf

wyduje takie postanowienie jeżeli: dziecko dopuściło się czynu, który po ukończeniu 10 r.ż. stanowiłoby przestępstwo; jest to konieczne w celu zapobieżenia dokonywania czynów o których mowa wyżej; dziecko narusza *Local Child Curfew* lub zachowuje się w sposób uciążliwy lub zagrażający jednej lub większej ilości osób (z wyłączeniem jego i domowników). „Sąd rodzinny ma dużą swobodę decydowania o treści postanowienia, w którym może na przykład nakazać dziecku unikanie określonych miejsc, regularne uczęszczanie do szkoły lub na zajęcia organizowane w czasie wolnym albo zakazać opuszczania domu w określonych godzinach”³⁴ Maksymalny czas obowiązywania tego środka w wyjątkowych sprawach może sięgać 12 miesięcy. W tym czasie dziecko pozostaje pod nadzorem „*responsible officer*” art 11 (8a) co oznacza pracownika socjalnego bądź członka YOT³⁵.

W sytuacji gdy dziecko/młody człowiek³⁶ przejawia już wczesne objawy niedostosowania społecznego, w tym również dokonał jedno czy dwa drobne przestępstwa, choć nie został o nie oskarżony i przyznaje się do winy system dysponuje rozbudowanym katalogiem zróżnicowanych środków (*diversion*). Pozostają one głównie w dyspozycji władz lokalnych (w tym YOT) i policji. Ma to na celu uchronienie młodego człowieka przed kontaktem z wymiarem sprawiedliwości, a jednocześnie dostarczenie mu wsparcia i pomocy.

Pierwszym z takich przed sądowych środków (*pre-court disposal*) jest stosowane przez policję upomnienie. Może ono przybrać formę nagany (*reprimand*) lub ostrzeżenia (*warning*)³⁷. W myśl art. 65 (1) *Crime and Disorder Act* środki ten można zastosować gdy: a) policja ma dowody na to, że dziecko lub młoda osoba popełniła przestępstwo; (b) policja uważa że dowody są tak jednoznaczne, że jeżeli nieletni zostałby oskarżona o popełnienie tego przestępstwa istnieje realna szansa, że zostałby za nie skazana; (c) nieletni przyznaje się

³⁴ Stańdo-Kawecka B., Prawo karne..., s. 234

³⁵ Więcej zob: Child Safety Orders – guidance, wytyczne dostępne na stronie <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/child-safety-order-guidance?view=Binary>

³⁶ Mimo rozlicznych kontrowersji i zastrzeżeń, także organów międzynarodowych, w tym ONZ dolna granica wieku bezwarunkowej odpowiedzialności karnej – o czym była już mowa w przypisie 20 - określona została w myśl *Crime and Disorder Act 1998* ustalona na jednym z najniższych poziomów w Europie i wynosi lat 10. Ale i ten niski próg zdaniem wielu krytyków może być obniżony przez możliwość zastosowania *child safety order* (więcej zob. strona xx). Instytucji, której adresatami są właśnie dzieci poniżej 10 roku życia, które naruszają bądź tylko istnieje obawa naruszenia przez nie norm prawnych, czy też w inny sposób są uciążliwe dla społeczności lokalnej. Krytycznie o *Crime and Disorder Act* zobacz m.in. Pratt J., *Corporatism: the third model of juvenile justice* [w:] *Youth Justice. Critical Reading*, (red), Muncie J., Hughes G., McLaughlin E., London/Thousand Oaks/New Delhi 2004, s. 410 za: Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności*, Oficyna a Wolters Kluwer business 2007, s. 231.

³⁷ Niekiedy w literaturze np. Graham J., Colleen M., *Beyond Welfare Versus Justice...*, s. 74 można spotkać jeszcze funkcjonujące przed 1998 rokiem rozróżnienie na ostrzeżenie nieformalne i formalne, aktualnie *Crime and Disorder Act* nie przewiduje takiego podziału.

że popełnił przestępstwo; (d) nieletni wcześniej nie został skazany za popełnienie przestępstwa, (e) a policja jest przekonana, że ściganie nie byłoby w interesie publicznym.

Nagana (*reprimand*) – jest to formalne upomnienie ustne udzielane na komisariacie, przez umundurowanego funkcjonariusza w obecności prawnych opiekunów. Zgodnie z przytoczonymi powyżej zapisami *Crime and Disorder Act* stosuje się ją jedynie w przypadku nieletniego, który przyznaje się do popełnienia pierwszego, drobnego przestępstwa. W przypadku zastosowania tego środka istnieje fakultatywna możliwość skierowania go do YOT. Udział nieletniego w programie ma charakter dobrowolny, dlatego też odmowa czy nieprzestrzeganie zaleceń Zespołu nie pociąga za sobą negatywnych konsekwencji, o których była mowa wcześniej

Ostrzeżenie (*warning*) – swym charakterem formalnym przypomina nagane, stosowana jest wobec sprawców poważniejszych, niż w przypadku nagany, przestępstw i to zarówno w sytuacji gdy taki czyn został popełniony po raz pierwszy, ale także gdy jest to już drugie przestępstwo, a nieletni otrzymał już nagane lub nawet wyjątkowo ostrzeżenie. W odróżnieniu od nagany, sprawca obligatoryjnie jest kierowany do YOT w celu zdiagnozowania przyczyn niedostosowania i opracowania indywidualnego programu oddziaływań.

Od 2011 roku istnieje jeszcze jedna forma reakcji policji (w tym wypadku także Prokuratury Koronnej - *the Crown Prosecution Service (CPS)*) na popełnienie przez nieletniego drobnego przestępstwa³⁸. Jeżeli sprawca ze względu na okoliczności nie klasyfikuje się do nagany czy ostrzeżenia lub były już one stosowane można zastosować *The Youth Conditional Caution (YCC)*, które podobnie jak wcześniej omówione instytucje ma na celu uchronienie nieletniego przed wejściem na drogę sądową. Aktualnie instytucję tę można zastosować wobec 16 – 17 latków (przewiduje się stopniowe rozszerzanie zakresu uprawnionych także na 10 – 15 latków), którzy nie zostali skazani za popełnienie wcześniej żadnego innego przestępstwa, przyznają się do winy i zgodzili się na jej zastosowanie. Nie wyrażenie zgodny jest równoznaczne z „uruchomieniem” zawieszono na czas YCC postępowania karnego. *Youth Conditional Caution* tym różni się od nagany czy ostrzeżenia, że wobec sprawcy stawiane są pewne warunki, które musi spełnić, w przeciwnym wypadku grozi mu postępowanie sądowe. Owe warunki winny spełniać szereg przypisanych im celów. W *The Director's Guidance On Youth Conditional Cautions* określono je jako: naprawcze,

³⁸ W tym przypadku wykaz możliwych do popełnienia przestępstw został szczegółowo określony. Są wśród nich: Niszczenie i uszkodzenie mienia, składanie fałszywych zeznań, kradzież, paserstwo, zakłócanie porządku, napaść na funkcjonariusza. Pełny wykaz zob. załącznik A do *The Director's Guidance On Youth Conditional Cautions*.

rehabilitacyjne lub karne. Winny one być proporcjonalne, osiągalne a ich liczba nie może nieprzekraczać minimalnej wartości niezbędnej do osiągnięcia założonych celów. Warunki naprawcze mogą obejmować przeproszenie, ale i naprawę szkody czy nawet rekompensatę finansową. Rehabilitacyjne koncentrują się na głównych czynnikach ryzyka i sprowadzają się do udziału w terapiach czy programach. Karne warunki mogą obejmować karę pieniężną, nieodpłatną pracę - nie więcej niż 20 godzin lub uczęszczanie do określonego miejsca i podejmowanie w nim wyznaczonej aktywności przez okres nie przekraczający 20 godzin³⁹.

I jeszcze jeden środek diversion będący w dyspozycji policji, możliwy do zastosowania wobec nieletnich, którzy dokonali przestępstw o niskiej szkodliwości. *Youth Restorative Disposal (YRD)* może być zastosowane w stosunku do osób w wieku 10 - 17 lat wobec, których wcześniej nie stosowano nagany czy ostrzeżenia. YRD stanowi szybką i alternatywną – wobec postępowania sądowego – reakcję na drobne przestępstwa. Ma ona jednocześnie, poprzez udział w jej wykonywaniu YOT⁴⁰, zapewnić wczesne wsparcie i interwencję wobec młodych ludzi, którzy mogą być zagrożeni wykojeniem przestępczym. Instytucja ta odwołuje się do idei, celów i założeń sprawiedliwości naprawczej. Stąd też obie strony ofiara i sprawca muszą wyrazić zgodę na udział w *Youth Restorative Disposal*. Jak można przeczytać w opracowaniach „Proces ten musi być rozwiązany w rozsądnym czasie (np. na ulicy lub niedługo później)⁴¹” a obejmuje głównie przeproszenie ofiary przez sprawcę, ale może zawierać także dodatkowe działania polegające na zadośćuczynieniu. Możliwość skorzystania z YRD ma charakter jednorazowy. Wydaje się jednak, że dzięki wczesnej identyfikacji czynników ryzyka oraz interwencji YOT, *Youth Restorative Disposal* ma szansę w sposób zasadniczy przyczynić się do zmiany zachowań nieletnich.

W sierpniu 2002 roku na mocy *Criminal Justice and Police Act 2001* art. 1- 11 wprowadzono, pozostający w dyspozycji policji, jeszcze jeden środek reakcji na drobne przestępstwa, który ma przyspieszyć postępowanie i być alternatywą do postępowania sądowego. *Penalty Notices for Disorder (PND)* powszechnie nazywany “w miejsce grzywny” (*on the spot fines*)⁴² upoważniał policję do ukarania osoby powyżej 18 r. ż. karą finansową o stałej wysokości (50 lub 80 funtów) za drobne naruszenie prawa. Lista tych naruszeń jest ściśle określona z wyraźnym podziałem co do wysokości stawki. Początkowo było to 11

³⁹ The Director's Guidance On Youth Conditional Cautions, Guidance to Police Officers and Crown Prosecutors Issued by the Director of Public, 1st Edition: January 2010, s. 7

⁴⁰ To kolejna możliwość identyfikacji wczesnych czynników ryzyka i potrzeb oraz uzyskanie możliwości udzielenia odpowiedniego wsparcia

⁴¹ Youth Restorative Disposal Process Evaluation, Rix A., Skidmore K., Self R., Holt T., Raybould S., Youth Justice Board for England and Wales 2011, s. 2; dostępny: <http://www.yjb.gov.uk/Publications/>

⁴² Criminal Justice Statistics Quarterly Update to December 2010 Ministry of Justice Statistics bulletin, s. 18

przestępstw, dziś zaś po ostatnich zmianach z 26 stycznia 2009 roku (posiadanie marihuany) jest ich 27⁴³. Mowa w tym miejscu o tej instytucji gdyż nowela *Anti-social Behaviour Act 2003* art. 87 umożliwia zastosowanie tego środka od 20 stycznia 2004 również wobec osób w wieku 16 – 17 lat. Wytyczne dotyczące stosowania *Penalty Notices for Disorder* wobec osób, które popełniły przestępstwa w wieku lat 16-17⁴⁴ w sposób jednoznaczny wskazują, że PND nie ma zastąpić dotychczas stosowanych przez policję środków. Wszystkie dotychczas istniejące formy reakcji na drobną przestępczość (nagana czy ostateczne ostrzeżenie) pozostają w mocy, a ten nowy środek poszerza tylko zakres możliwych interwencji, które w opinii ustawodawcy mają jak najbardziej odpowiadać na indywidualne potrzeby. Środek ten, jeśli spełnione są wszystkie wymogi formalne może być zastosowany wobec nieletniego na każdym etapie jego kariery przestępczej. Stosowanie wcześniej jakichkolwiek innych środków prawnych nie wyklucza go, choć on sam może być użyty tylko raz. Jeśli kara nie zostanie uiszczona w ciągu 21 dni zostaje, po powiększeniu o połowę zarejestrowana jako grzywna i egzekwowana na drodze sądowej. Drugą możliwością, w przypadku nie wywiązania się z zobowiązań, jest skierowanie sprawy do sądu za pierwotnie popełnione przestępstwo. Dlatego też przed zastosowaniem PND policja musi mieć wystarczający materiał dowodowy na przeprowadzenie oskarżenia. Warto może w tym miejscu nadmienić, że w okresie od lipca 2005 r do czerwca 2006 był prowadzony program pilotażowy zastosowania PND wobec nieletnich w wieku 10 – 15 lat. Przy drobnych różnicach co do wysokości stawek (40 i 30 funtów) i typów czynów⁴⁵ istota, czyli wczesna pozasądowa interwencja za drobne, zazwyczaj pierwsze i incydentalne naruszenia porządku prawnego pozostała ta sama. Z informacji jakie można odszukać na stronach *Home Office* pilotaż został zakończony i podsumowany, aktualnie planowane są dalsze wdrożenia.

Jak widać z powyższej prezentacji gama pozasądowych środków – a zostały one ujęte bardzo szeroko, wykraczając poza klasyczne rozumienie diversion - podejmowanych wobec nieletnich naruszających porządek normatywny w Anglii i Walii jest bardzo bogata. Różnorodność dotyczy form, ale i podmiotów podejmujących czy choćby tylko inicjujących

⁴³ Dokładna lista zob: Ministry of Justice, *Criminal Statistics: England and Wales 2009*, s. 111; <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/criminal-statistics-annual.pdf>

⁴⁴ The use of Penalty Notices for Disorder for offences committed by Young People aged 16 and 17 Supplementary Operational Guidance for Police Officers, dostępne: <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/police/operational-policing/penalty-notices-guidance/penalty-notice-16-17-guidance?view=Binary>

⁴⁵ Zob: Amadi J., *Piloting Penalty Notices for Disorder on 10- to 15-year-olds: results from a one year pilot*, Ministry of Justice 2008, s. 33 - 34

tego typu działania. Bo jak zostało pokazane, choć aktywność w tym zakresie koncentruje się głównie wokół policji i YOT to także różnorakie instytucje środowiska lokalnego mają daleko idące uprawnienia w tym zakresie. Charakterystyczne dla tego systemu podejście multiagencyjne, czego najlepszym przykładem są Zespoły do spraw Zapobiegania Przestępczości, umiejscawiając angielskie rozwiązania w modelu korporacyjnym wg klasyfikacji J.A.Winterdyka⁴⁶, wydaje się jawić zdaniem autorów takich rozwiązań jako najskuteczniejsza forma reakcji na niedostosowanie społeczne nieletnich. Właśnie włączenie i to na bardzo wczesnym etapie różnorakich służb w proces diagnozowania i korygowania zachowań nieletnich, wykorzystanie elementów sprawiedliwości naprawczej z nieodzownym zadośćuczynieniem, to cechy jawiące się jako charakterystyczne dla systemu angielskiego i to nie tylko na etapie *pre-court disposal*⁴⁷. Warty odnotowania jest również fakt, wyraźnie eksponowanego w rozlicznych opracowaniach koncentrowania się na skuteczności, efektywności i opłacalności podejmowanych działań. Zwłaszcza ten ostatni aspekt wyznacza ostatnimi czasy kierunek i charakter konstruowanych rozwiązań. Ze względu na brak miejsca można tylko wspomnieć o *justice reinvestment*⁴⁸, która choć głównie odnosi się do systemów penitencjarnych, znajduje także swoje odzwierciedlenie w funkcjonowaniu systemów resocjalizacji nieletnich. Pozostawienie nieletniego w środowisku, stosując pozasądowe formy reakcji na jego dewiacyjne zachowania, gdzie może liczyć na wsparcie rodziny czy wspólnoty lokalnej przy jednoczesnym zapewnieniu odpowiedniego nadzoru, poza oczywistymi korzyściami może pociągać za sobą także negatywne konsekwencje. Tymi, które najczęściej są eksponowane w literaturze to przede wszystkim rozszerzenie sieci kontroli - *net widening*⁴⁹, także na tych, którzy w naturalny sposób, bez formalnej interwencji odstąpiliby od dalszych tego typu zachowań. Mimo tych uwag wydaje się, że wiele z funkcjonujących w

⁴⁶ *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*, red. Winterdyk, J.A., Toronto 2002

⁴⁷ Co z kolei wskazuje wyraźnie na model neokorekcyjny w ujęciu M. Cavadino i J. Dognana, por. Cavadino, M., Dignan, J., *Penal Systems: A Comparative Approach*, London 2006. Trzeba jednak zaznaczyć, że obie przywołane i szereg innych klasyfikacji systemów wymiarów sprawiedliwości wobec nieletnich nie mają charakteru rozłącznego a określone, choć różne nazwy i charakterystyki poszczególnych modeli w znacznym stopniu się pokrywają. Przeglądu różnych stanowisk dokonała w literaturze polskiej J. Kuształ w artykule: *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, *Probacja* 2011, nr 4, s.27 - 43

⁴⁸ Na temat *justice reinvestment* zob. m.in: Fox Ch., Albertson K., Warburton F., *Justice Reinvestment: Can it Deliver More for Less?*, *The Howard Journal* 2011, vol. 50, nr 2. s. 119–136; Dobson G., *New Labour's prison legacy*, *Probation Journal* 2010, vol. 57, nr 3. s. 322-328; *Justice Reinvestment – A New Approach to Crime and Justice*, red. Allen R., Stern V., London 2007

⁴⁹ Na temat *net-widening* zob. m.in: Prichard J., *Net-Widening and the Diversion of Young People From Court: A Longitudinal Analysis With Implications for Restorative Justice*, *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 2010 vol.43, nr 1, s.112-129; Blomberg T.G., Heald G.R., Ezell M., *Diversion and net widening A Cost-Savings Assessment*, *Evaluation Review* 1986 vol. 10, nr 1 pp 45-64

angielskim systemie resocjalizacji nieletnich uregulowań może stanowić inspirację dla naszego ustawodawcy w trakcie prac nad przygotowywaną reformą polskiego systemu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich.

Bibliografia

1. A guide to anti-social behaviour orders – przewodnik dostępny na stronie - <http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/antisocialbehaviour/antisocialbehaviour55.pdf>
2. Amadi J., *Piloting Penalty Notices for Disorder on 10- to 15-year-olds: results from a one year pilot*, Ministry of Justice 2008.
3. Audit Commission: *Misspent Youth, Young People and Crime 1996* - dostępny na stronie <http://www.audit-commission.gov.uk>
4. Blomberg T.G., Heald G.R., Ezell M., *Diversion and net widening A Cost-Savings Assessment*, *Evaluation Review* 1986 vol. 10, nr 1.
5. Bottoms, A., Dignan, J., *Youth justice in Great Britain*, [w:] *Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives*, red. Tonry M., Doob A., London 2004.
6. Bowles R., Reyes M. G., Pradiptyo R., *Safer Schools Partnerships*, Youth Justice Board for England and Wales 2005
7. Cavadino, M., Dignan, J., *Penal Systems: A Comparative Approach*, London 2006.
8. *Child Safety Orders – guidance*, wytyczne dostępne na stronie <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/child-safety-order-guidance?view=Binary>
9. Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywracanie ładu społecznego*, Warszawa 2004
10. *Criminal Justice Statistics Quarterly Update to December 2010* Ministry of Justice Statistics bulletin.
11. Cundy M., *Referral Order Officer Norfolk Youth Offending Team* - tekst dostępny na <http://www.restorativejustice.org/10fulltext/cundy>
12. *Dictionary of Probation and Offender Management*, red. Canton, R. and Hancock, D., Willan Publishing 2007.
13. Dobson G., *New Labour's prison legacy*, *Probation Journal* 2010, vol. 57, nr 3.
14. Fox Ch., Albertson K., Warburton F., *Justice Reinvestment: Can it Deliver More for Less?*, *The Howard Journal* 2011, vol. 50, nr 2.
15. Graham J., Colleen M., *Beyond Welfare Versus Justice: Juvenile Justice in England and Wales* [w:], *International Handbook of Juvenile Justice*, (Eds.), Junger-Tas J., Decker, S. H., Springer 2006
16. HM Government, *Youth Crime Action Plan 2008*.
17. <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/police/operational-policing/penalty-notices-guidance/penalty-notice-16-17-guidance?view=Binary>
18. *Justice Reinvestment – A New Approach to Crime and Justice*, red. Allen R., Stern V., London 2007
19. *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*, red. Winterdyk, J.A., Toronto 2002
20. Klaus W., *Reforma wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich w Wielkiej Brytanii*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 2004, nr 44-45.
21. Kuształ J., *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, *Probacja* 2011, nr 4.

22. Local Child Curfews: Full Guidance (The Crime and Disorder Act), wytyczne dostępne na stronie http://police.homeoffice.gov.uk/publications/operational-policing/local_child_curfews.pdf
23. Ministry of Justice, Criminal Statistics: England and Wales 2009. <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/criminal-statistics-annual.pdf>
24. Misspent Youth: the challenge for youth justice 1998- dostępny na stronie <http://www.audit-commission.gov.uk>
25. Morgan, R., Newburn, T., Youth justice, [W:] The Oxford Handbook of Criminology, red. Maguire M., Morgan R., Reiner R., Oxford 2007.
26. Newburn T., ... [et al.], The introduction of referral orders into the youth justice system, London 2002;
27. No More Excuses – a New Approach to Tackling Crime In England and Wales 1997 – dostępny na stronie <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/jou-no-more-excuses?view=Html>
28. Prichard J., Net-Widening and the Diversion of Young People From Court: A Longitudinal Analysis With Implications for Restorative Justice, *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 2010 vol.43, nr 1.
29. Souhami A., Transforming Youth Justice: Occupational Identity and Cultural Change, Willan Publishing 2007
30. Stańdo-Kawecka B., Prawo karne nieletnich od opieki do odpowiedzialności, Oficyna a Wolters Kluwer business 2007.
31. The Director's Guidance On Youth Conditional Cautions, Guidance to Police Officers and Crown Prosecutors Issued by the Director of Public, 1st Edition: January 2010.
32. The use of Penalty Notices for Disorder for offences committed by Young People aged 16 and 17 Supplementary Operational Guidance for Police Officers, dostępne:
33. Walker J at all, Youth Inclusion and Support Panels: Preventing Crime and Antisocial Behaviour? Institute of Health and Society 2007
34. Youth Restorative Disposal Process Evaluation, Rix A., Skidmore K., Self R., Holt T., Raybould S., Youth Justice Board for England and Wales 2011, dostępny: <http://www.yjb.gov.uk/Publications/>

Strony internetowe

<http://www.yjb.gov.uk/>

<http://www.homeoffice.gov.uk/>

<http://www.scie-socialcareonline.org.uk/>

<http://www.cjsonline.gov.uk/>